

ADAM MĄCZKA OFMConv

Papieski Fakultet Teologiczny św. Bonawentury - Seraphicum, Rzym

Habit Franciszka stanowił tunikę wyobrażającą krzyż

Studium historyczno-teologiczne
na temat habitu franciszkańskiego

1. Interpretacja teologiczna

Próbując podjąć dyskusję na temat: *Krzyż w tradycji franciszkańskiej*, jednoznacznie należy powiedzieć, że habit św. Franciszka i habit franciszkański jak najbardziej wpisują się w tę tematykę¹. Interpretacja teologiczna jaką przedstawia Tomasz z Celano w *Vita prima* na temat habitu św. Franciszka i jego znaczenia potwierdza, że Franciszek *sporządził sobie tunikę wyobrażającą krzyż*², jako znak swojego nawrócenia, powołania i misji. W *Traktacie o cudach* Tomasz z Celano w kontekście stygmatyzacji Franciszka z Asyżu wyjaśnia znaczenie habitu w świetle krzyża. Píše Tomasz z Celano: *Habit pokutny, przedstawiający krzyż dobrze odpowiadał zmysłowi męża Bożego, gdyż pobudzał go do gorliwości w ubóstwie, wszakże jeszcze bardziej święty potwierdzał w nim tajemnicę krzyża. Albowiem jak jego duch odział się w Chrystusa ukrzyżowanego na wewnątrz, tak całe jego ciało ubrało się w krzyż Chrystusowy na zewnątrz*³.

Potwierdza to również Bonawentura pisząc, że Franciszek przyjął jeden ubogi habit na znak podjęcia „ewangelicznego sposobu życia” na wzór uczniów Chrystusa⁴. Doktor Seraficki nazywa Franciszkowy habit „zbroją krzyża”, który Franciszek przyjął, *aby również jego wojsko toczyło bój pod tym samym znakiem, pod jakim Bóg zwalczał moce piekielne*⁵.

W kontekście znaczenia habitu dla św. Franciszka jako znaku krzyża, Bonawentura tłumaczy również jaki to miało wpływ na rozumienie habitu jako znaku krzyża dla całego zakonu franciszkańskiego: *Owym wojskiem, stanowiącym część Kościoła walczącego pod znakiem krzyża, będą trzy zakony św. Franciszka*⁶.

1 Zob. T. Płonka, *Habit, tunika*, w: *Leksykon Duchowości Franciszkańskiej*, Kraków-Warszawa 2016 s. 557-566.

2 Tomasz z Celano, *Życiorys pierwszy świętego Franciszka z Asyżu* (Via beati Ftancisci - dalej VbF), 22

3 Tomasz z Celano, *Traktat o cudach świętego Franciszka z Asyżu* (Tractatus de miraculis - dalej Traktat), 2.

4 Św. Bonawentura, *Życiorys większy świętego Franciszka z Asyżu* (Legenda maior - dalej 1 Bon) 3,1.

5 1 Bon 1,1.

6 Św. Bonawentura, *Mowy o naszym świętym* (Seromnes - dalej 3 Bon), 6; *Relacja trzech towa-*

Teologiczna interpretacja habitu św. Franciszka przedstawiającego obraz krzyża według Tomasz z Celano i według Bonawentury miała być dla Świętego:

- orężem krzyża w duchowej walce z diabłem⁷;
- wyrazem podjętego pokutnego sposobu życia i poświęcenia Bogu⁸;
- wyrazem pokutnej misji Biedaczyny w Kościele;

Interpretacja habitu św. Franciszka jako znaku krzyża była powszechna wśród znanych artystów malarzy z tamtego okresu. Z pewnością nawiązywali oni do wiedzy źródłowej m.in. Cimabue i Giotto w słynnych malowidłach asyjskich, padewskich i florenckich. Ubiór św. Franciszka ukazali jako jednoczęściowy i w kształcie krzyża. O wiele starsza tradycja ikonograficzna uwzględnia jednak dwie części habitu. Oprócz tuniki opartej na kroju krzyża łacińskiego, zawiera kaptur z niewielką narzutą okrywającą ramiona i spływającą po plecach. Wersja ta, znamionująca wiele najstarszych obrazów przedstawiających Poverella, m.in. w kaplicy św. Grzegorza Wielkiego w Subiaco oraz w niewielkim klasztorze franciszkańskim w Greccio, ma szczególną wartość, została, bowiem utrwalona przez artystów prawdopodobnie jeszcze za życia Świętego. Do wersji tej nawiązał nieznany „Mistrz św. Franciszka” na freskach w bazylice Św. Franciszka, również nieznany autor na obrazach Santa Maria degli Angeli w Asyżu i w Regia Pinacoteca w Perugii, a także Berlinghieri na obrazie w kościele św. Franciszka w Pescia i Deodato Orlandi, na malowidle ściennym w kościele w Lucca, ukazującym Świętego w kontekście Madonny i donatora. Tradycję tę rozpowszechniło wielu anonimowych malarzy włoskich XIII i XIV w., określanych jako *primitivi*⁹.

Świadomość naśladowców św. Franciszka z Asyżu w odniesieniu do habitu jako znaku krzyża była powszechna. Biograf św. Antoniego z Padwy, franciszkanin Jean Riguard pisze, że gdy św. Antoni postanowił wstąpić do franciszkanów, ceremonia jego przyjęcia była bardzo skromna. Jak podają źródła, w obecności tych, którzy przez całe lata dzielili z nim życie, zdjął białą szatę augustianów i włożył szorstki habit koloru popiołu, który miał formę krzyża, przewiązując się w pasie sznurem¹⁰.

rzyszy (*Legenda trium sociorum* – dalej 3T), 60.

7 Tomasz Celano pisze: *Sporządza sobie tunikę wyobrażającą krzyż, aby jego obraz w niej odganiał wszelkie diabelskie fantazje; sporządza ją grubą i szorstką, aby w niej krzyżować ciało z jego wadami i grzechami; sporządza ją wreszcie bardzo ubogą i lichą, jakiej w żaden sposób świat by nie zapragnął*, VbF, 22

8 Bonawentura przekazuje: *Posłaniec Boży Franciszek miał misję wzywania do płaczu i do żałoby, do ostrzyżenia się i do przywdziania wora oraz do nakreślenia znaku TAU na czołach mężów, którzy wzdychają i biadają, poprzez znak krzyża pokutnego i ubiór w kształcie krzyża*, 1Bon, Prolog 2.

9 R. Huber, *A Documented History of the Franciscan Order 1182-1517*, Washington 1944, s. 672-673.

10 Huber, s. 672; V. Gamboso, *Życie św. Antoniego*, Wrocław 1995, s. 27.

Pierwsi bracia, Bernard z Quintavalle i Piotr z Catani *przywdziali habit, który niedawno ubrał sam Święty*¹¹. Habit św. Franciszka stał się oficjalnym ubiorem zakonu franciszkańskiego, znakiem przynależności do Zakonu Braci Mniejszych, znakiem ubóstwa, znakiem tożsamości brata mniejszego. Zdjęcie habitu było surową pokutą, a w niektórych sytuacjach nawet karą¹². Papież Honoriusz III w bulli *Cum secundum* z 22 września 1220 r. potwierdził odrębność habitu braci mniejszych¹³.

1.1. Znaczenie habitu franciszkańskiego

Habit franciszkański jest:

- znakiem poświęcenia się Bogu, przyjęcia sposobu życia według Ewangelii;
- wyrazem więzi duchowej z Założycielem i z braćmi;
- wyrazem ubóstwa - stąd idea uboiego habitu zaczerpnięta z ubioru ubogich i biednych wieśniaków umbryjskich;
- wyrazem pokuty w drodze do świętości - biblijne nawrócenie na wzór nawrócenia się św. Franciszka;
- wyraz zjednoczenia się z Chrystusem ukrzyżowanym (po stygmatyzacji);
- wyrazem tożsamości franciszkańskiej, przynależności do wspólnoty franciszkańskiej;
- wyrazem, dziedzictwa franciszkańskiego;
- wyrazem świadectwa i misji – przykład z przybycia pierwszych braci do Anglii (Dover), gdzie doznali wielu zniewag, ponieważ podobnie ubierano wtedy obłąkanych¹⁴;
- wyrazem wierności posłannictwu i Kościołowi.

2. Interpretacja historyczna

Interpretacja historyczna potwierdza interpretację teologiczną. Historycznie habit franciszkański właściwie nie zmienił swojego wyglądu (chodzi o krój) ani swojego znaczenia w ciągu wieków. Posiada taki sam krój jak ten świętego Franciszka, przypomina krzyż, jest prosty i ubogi. Jedynie w ciągu wieków różnice dotyczyły różnego rodzaju dodatków: wielkość, szerokość, długość kaptura oraz kolor.

Istotnie do pewnego okresu kolor był jednolity dla wszystkich rodzin pierwszego i drugiego Zakonu, czyli szary. Z czasem pogłębiający się podział pomiędzy gałęziami Zakonu również zaczął odbijać się na zmianach koloru, który doprowadził do tego, że na przełomie XIX/XX wieku, żądana z rodzin franciszkańskich nie nosiła habitu w oryginalnym kolorze.

Interesujące od strony historycznej jest to, że cała dyskusja nad habitem fran-

11 3T 29, VbF 24.

12 Tomasz z Celano, *Życiorys drugiego świętego Franciszka z Asyżu (Memoriale - dalej Mem)*, 162.

13 *Fonti Francescane. Scritti e biografie di san Francesco d'Assisi. Cronache e altre testimonianze del primo secolo francescano. Scritti e biografie di santa Chiara d'Assisi* (dalej – FF), Padova 1983, s. 2714.

14 *Chronicon de Lanercroft* (dalej Lanercroft), 1 (FF 2660).

ciszkańskim koncentrowała się bardziej nad kolorem habitu franciszkańskiego niż nad jego znaczeniem. Bo istotnie jak zauważa autor T. Płonka hasła habit w leksykonie franciszkańskim, habit oznacza tożsamość franciszkanów, ale nie idzie to w parze z praktyką życia codziennego¹⁵. Obecnie klóćmy się o to, który kolor habitu był najbliższy kolorowi habitu św. Franciszka, a nie zastanawiamy się prawie wcale, dlaczego tak często dyspensujemy się od jego noszenia. Przecież jest on znakiem naszej tożsamości, naszej przynależności, naszej misji.

2.1 Habit franciszkański w dokumentach zakonu (XIII-XVI w.)

Gdy św. Antoni postanowił wstąpić do franciszkanów, ceremonia jego przyjęcia była bardzo skromna. Jak podają źródła, w obecności tych, którzy przez całe lata dzielili z nim życie, zdjął białą szatę augustianów i włożył szorstki habit koloru popiołu, przewiązując się w pasie sznurem¹⁶.

W 1240 r. papież Grzegorz IX nakazał franciszkanom z niektórych prowincji włoskich nosić habitury koloru białego z domieszką czarnego (chodzi o jaśniejszy odcień koloru szarego).

Dokumenty z 1242 r. (Kapituła Generalna w Bolonii) i z przed 1256 r. (*Expositio Regulae*), zawierają opisy dotyczące habitu braci, jednak nie zawierają precyzyjnych określeń dotyczących koloru. Stwierdzają jedynie, że oczywiste *vilitas* (tani, niskiej wartości) powinno być dostrzegalne: ale przy dalszym opisywaniu tego *vilitas* pozostawiają specyfikację zarówno w odniesieniu do ceny, jak i koloru do ogólnej akceptacji tego terminu w danym kraju¹⁷.

Kolor tuniki został ustalony, w myśl *Konstytucji Narbońskich* Zakonu Braci Mniejszych (z roku 1260), jako inny od czarnego i białego, a więc *de facto* szary¹⁸. W ten sposób franciszkanie wpisali się w średniowieczny Kościół jako szarzy bracia. Potwierdza to również nazewnictwo franciszkanów angielskich - *grey friars*, *Greyfriars* czyli szarzy bracia. Ta popularna i historyczna nazwa franciszkanów (konwentalnych i obserwantów) w Anglii, Szkocji i Irlandii została wzięta od koloru jasnoszarego, później ciemniejszego habitu. Używana była do kasaty zakonów, w tym franciszkanów przez króla Henryka VIII¹⁹.

Konstytucje *Farinariae*, ułożone na Kapitułce Generalnej w Asyżu 1354 r. za generała Wilhelma Fariniera, zawierały istotne informacje dotyczące ubioru

15 Płonka, s. 566-557.

16 Gamboso, s. 27.

17 Huber, s. 679.

18 *Constitutiones Narbonenses*, Archivum Franciscanum Historicum, Quaracchi 1908, Grottaferrata 1971 (dalej – AFH) 34(1941) s. 37-94, 284-319.

19 L. Moulin, *Życie codzienne zakonników w średniowieczu (X-XV wiek)*, Warszawa 1986 s. 9, 18, 181.

franciszkańskiego. Według konstytucji sukno na habit powinno być surowe, tanie i ubogie. Należało unikać używania lepszej jakości sukna. Kolor sukna nie powinien być ani zbyt biały ani czarny (a więc szary), a w *żadnym razie nienakrapiany różnymi kolorami*. Kaptur miał sięgać do pasa. Na strój zakonny składało się także, tzw. *mantellum* czyli wierzchnie okrycie (coś w rodzaju peleryny). Nie mogło ono sięgać do ziemi. Krój habitów powinien być jednokształtny i jednolity. Konstytucje nakazywały zakonnikom spać w habicie przepasanym paskiem. Kto spał bez habitu, następnego dnia miał jeść siedząc na ziemi. Bielizny cienkiej nie wolno było nosić²⁰.

W czasie Wielkiej Schizmy w Kościele Zachodnim (1378-1417) habity braci przychyły się bardziej do koloru białego niż szarego. Przykładowo w Niemieckiej Prowincji Strasburg w 1416 r. zakazano braciom nosić habity o kolorach zbliżających się do czarnego lub niebieskiego lub zbliżonego do niebieskiego. Ta sama prowincja na kapitułach w 1418 i 1442 powtórzyła wcześniejsze dekrety zobowiązując również przełożonych do ujednolicenia koloru habitów, tak aby były one szare zgodnie z tradycją zakonu²¹.

Szary kolor habitów w okresie XIV i XV wieku potwierdzają liczne wizerunki i freski przedstawiające świętych franciszkańskich. Habit św. Jana Kapistrana przechowywany w Chiesa Nuova w Asyżu jest koloru jasno szarego.

Szesnasty wiek zastał wszystkich braci mniejszych w habicie koloru szarego. Chociaż zgodnie z przepisami Konstytucji Alexandrinae zatwierdzonych na Kapitulie Generalnej w Terni w 1500 r. przez generała Delfiniego i zaaprobowanych w 1501 r. przez papieża Aleksandra VI kolor habitów zbliżał się raczej do białego niż czarnego²². Statuty papieża Juliusza II (1503-13) nakazywały: *Pannus autem habitus sit coloris cinerii*²³.

W czasach późniejszych, wraz z wewnętrznymi przemianami, podziałem zakonu i powstawaniem kolejnych rodzin franciszkańskich, zmieniał się kolor i krój szaty, używanej przez poszczególne grupy zakonne. Obserwanci nosili tuniki obcisłe, natomiast habity konwentualnych były obszerne i przypominały krojem dzisiejsze alby. Spory pomiędzy obserwantami i konwentualnymi, a później kapucynami o krój i wygląd franciszkańskiego habitu doprowadziły do ostrej reakcji papieża Aleksandra VII, który w dekretach z lat 1658 i 1663 zakazał którejkolwiek z trzech rodzin franciszkańskich twierdzić, że habit przez nich noszony jest identyczny z habitem św. Franciszka²⁴.

20 *Constitutiones generale Ordinis Minorum, dictae Farineriae*, AFH 35(1932) s. 82-112, 177-221.

21 Huber, 684.

22 *Constitutiones Alexandrinae*. Romae 1501.

23 Huber, 684.

24 J. Makarczyk, *Habit*, Nasze Życie 57 (1995), s. 18.

2.2. Habit obserwantów (po 1517 r.

Szary kolor habitu był używany nie tylko do podziału zakonu w 1517, ale również po jego podziale przez obserwantów. Już święty Jan Kapistran nakazywał braciom pod jego jurysdykcją nosić habitury koloru szarego zbliżającego się do białego, podczas gdy konwentualni mieli nosić habitu szarego zbliżającego się do czarnego, tak aby było łatwo odróżnić jednych od drugich²⁵. Kapituły generalne obserwantów z Barcelony (1451) i z Burgos (1523) potwierdzają szary kolor habitów. Generalnie w dokumentach obserwantów od połowy XVI w. do początków XVII w. nie zachodzą żadne zmiany co do koloru i kroju habitów obserwantów. Na kapitule generalnej w Victorii w 1694 r. nakazano wszystkim prowincjałom, aby w ciągu roku postarali się o *fabrykę do tkania wełnianego płótna, w przypadku gdyby taka jeszcze nie istniała, w której tkano by płótno na habitury o proporcjonalnej mieszaninie bieli i czerni, zgodnie z decyzją ekspertów zakonnych, tak aby kolor płótna był szary, taki jaki widzimy w habitach i mantelach naszego świętego Ojca Franciszka, świętego Bernardyna, świętego Jana Kapistrana, które to habitury i mantele, chociaż znajdują się w różnych Prowincjach i Królestwach, wszystkie były jednolite w szarym kolorze, bardziej lub mniej jasnym*²⁶. Jednak ta sama kapituła dopuściła używanie *lanum subrufam*, ale tylko w wyjątkowych sytuacjach, zwłaszcza w regionach, gdzie tylko tkano wełnę o ziemistym kolorze. Wtedy po raz pierwszy w dokumentach obserwantów mamy do czynienia z pozwoleniem na używanie habitów szytych z wełny o kolorze czerwono-brązowym lub o kolorze ziemistym. Z tego wynika, że obserwanci zaczęli nosić habitury o innym kolorze niż szary pod koniec XVII w. Jednak jeszcze w XVIII i w początkach XIX w. wiele prowincji używało koloru szarego i zresztą taki kolor pozostawał w dokumentach zakonnych (przykładowo misjonarze w Kalifornii w 1886 r. używali habitów o kolorze szarym). Niemniej jednak w XIX w. w wielu prowincjach stało się zwyczajem noszenie habitów brązowych (tak było w prowincjach we Francji, gdzie przyjęto kolor brązowy zbliżający się nawet do czarnego). Ostatecznie podczas kapituły jednoczącej obserwantów w 1895 r. i w nowych konstytucjach zatwierdzonych w 1897 r. zarządzono, że kolor habitów będzie brązowy²⁷. Była to konsekwencja tego, że w wielu rodzinach obserwantów i na wielu obszarach, już od lat noszono habitury w tym kolorze. Być może podyktowane to było brakiem naturalnej owczej wełny, z której wcześniej tkano płótno.

25 N. Papini, *Storia di San Francesco*, t. 1, Foligno 1825 s. 236.

26 Huber, s. 687.

27 Konstytucje Generalne Braci Mniejszych, Rzym 1897, s. 25, art. 107.

2.3. Habit kapucynów

Podobną ewolucję jak w pozostałych dwóch gałęziach zmiany koloru habitu z szarego na jasno brązowy lub kasztanowy przechodził habit kapucyński. Pierwsze konstytucje kapucynów z 1529 r. nic nie mówią o kolorze habitu, jedynie nakazują, aby habity były *nędzne i ubogie*. Kronika francuska w 1573 r. przekazująca informacje o przybyciu kapucynów do Paryża, mówi, że bracia nosili habity o takim samym kolorze (szarym) co konwentualni, różniły się one tylko krojem²⁸. Konstytucje z 1643 r. mówią, że braci kapucyni w różnych stronach świata noszą habity w różnych kolorach. W 1748 r. kapucyńskich habit był podobny do habitu obserwantów, o kolorze szarym, za naturalnej owczej wełny, jeżeli była dostępna lub ze sztucznie farbowanej (w domyśle *subrufus* bo taki termin jest użyty w dokumencie, czyli w kolorze ziemi lub brązu), kiedy tylko była dostępna biała lub czarna wełna²⁹. Wydaje się, że zmiany w kolorze nastąpiły po 1760 r., kiedy to kapucyni częściej zaczęli zmieniać kolor habitu z szarego na brązowy. Ostatecznie w 1912 r. definitorium generalne przyjęło jednolity kolor dla wszystkich prowincji – kolor kasztanowy.

2.4. Habit konwentualnych (po 1517)

Konstytucje Pianae z 1565 r. przyjęte przez generała Antoniego de'Sapienti na kapitule we Florencji i zatwierdzone przez Piusa IV, nakazywały, aby habity były wykonane ze zwykłego, ciemnego płótna (chodziło o ciemnoszary kolor)³⁰. Konstytucje Urbańskie³¹ zatwierdzone w 1628 r. na kapitule w Rzymie przez generała Franceschiniego oraz przez papieża Urbana VIII dla Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych jasno określały, jak powinien wyglądać ubiór braci. Przede wszystkim nakazywały, aby strój był prosty *tak, aby żadnych cech próżności i światowej elegancji na sobie nie nosił*, bez żadnych dodatków i ozdób. Habit powinien być koloru popielatego, chociaż w okresie lata można było używać jaśniejszych odcieni, wpadających nawet w kolor biały. Konstytucje szczególnie zwracały uwagę na to, aby *bracia jednakowo się ubierali, a w zewnętrznym szczególnie odzieniu trzymali się ściśle jednego kształtu, tak, co do koloru i materii, jako też, co do formy*. Tunika zewnętrzna powinna być odpowiedniej długości ani za krótka, ani za długa, po bokach nie mogła mieć przecięć (kieszeni), podobnie tunika wewnętrzna. Kaptur według wskazań powinien przede wszystkim odznaczać się skromnością i mieć z przodu formę owalną, a z tyłu formę stożkową sięgającą do pasa. Część nakrywająca głowę miała być okrągła. Pasek winien być zrobiony z wełny albo z

28 Miscellanea Francescana, Foligno 1886, Assisi 1914, Roma 1931 (dalej – MF) 25(1925), s. 9 n. 2.

29 MF 25(1925), s. 11.

30 *Constitutiones Pianae*. Bononiae 1565.

31 *Constitutiones Urbanae Fr(atri)um Ord. Min. Conv. S. Francisc.*, Romae 1628.

nici i nie powinien być zbyt cienki, ani zbyt gruby, dostosowany do stanu zakonności bez żadnych ozdób i wzorów artystycznych.

Konstytucje Urbańskie zezwalały braciom nosić peleryny w kościele, na procesjach i innych miejscach. Peleryny powinny być koloru popielatego, a ich szerokość nie mogła przekraczać trzech łokci. Magistrowie teologii mogli nosić czarne birety, ale tylko, gdy *odbierali znaki swojego doktoratu oraz w czasie dysputy i kazania*. Przepisy zezwalały też wszystkim braciom nosić tzw. *piuski* – *ich wielkość nie powinna przekraczać szerokości trzech palców*. Pod habitem można było nosić koszulę, lecz nie mogła ona wystawać na zewnątrz i powinna być koloru białego. Można przyjąć, że koszula w początkowej fazie istnienia zakonu, kiedy przepisy były surowsze była szyta z płótna niebielonego, surowego i była długa do kolan. Prawdopodobnie już wcześniej niż w XVII w. wchodziła w skład ubioru braci, zwłaszcza na terenach, gdzie klimat był chłodniejszy, szczególnie w zimie. W skład ubioru wchodziły również sandały. Inne ubrania zewnętrzne powinny być koloru popielatego. Obowiązkiem każdego przełożonego klasztoru było zatroszczyć się o odpowiedni ubiór dla swoich podwładnych, w przeciwnym razie mógł być pozbawiony swojego urzędu.

W apologii braci mniejszych z 1748 r. autor porównując habity obserwantów i konwentualnych mówi, że w porównaniu ze wcześniejszym okresem, kiedy wszyscy nosili habity koloru popielatego (*bigi, grigi, cinerizi, ne bianchi ne neri*), konwentualni zaczęli nosić habitów o kolorze czarno podobnym, które nie były wykonywane z naturalnej owczej wełny, tylko ze sztucznej³².

Już pod koniec XVIII w. czarny kolor habitu był spotykany coraz częściej. W 1771 r. we Francji, gdy nastąpiło przyłączenie ośmiu prowincji obserwanckich do gałęzi konwentualnych papież Klemens XIV nakazał, aby bracia z przyłączonych prowincji nosili czarne habity. W czasie kapituły braci konwentualnych w Rzymie, nowo wybrany generał Ludwik Marzoni przyoblekł w habit konwentualny trzech pierwszych braci z dawnych prowincji obserwantów francuskich³³.

Podobną praktykę noszenia czarnego habitu miał papież Klemens XIV (Lorenzo Ganganelli). Był on znanym na ówczesne czasy teologiem franciszkańskim i wywodził się z gałęzi konwentualnej. W 1759 r. został wyniesiony do godności kardynalskiej. Gdy w 1769 r. odbywała się konklawe, na której został wybrany następcą św. Piotra, biorąc w niej udział, był ubrany w czarny habit. Zresztą zakładał taki habit w każdy piątek do końca swego życia (+1774).

32 MF 25(1925), s. 10.

33 J. Odoardi, *Bracia Mniejsi Konwentualni. Geneza i ewolucja od w. XIII do 1517 oraz historia nowożytna (1517-1976)*, w: *Bracia Mniejsi Konwentualni – Historia i życie (1209-1976)*, red. W. Di Fonzo, J. Odoardi, A. Pompei. Niepokalanów 1988 s. 170-172.

W 1772 r. niemiecka kapituła prowincjalna Prowincji Argentina, której obrady odbywały się w Offenburgu podjęła decyzję o zmianie koloru habitu. Obowiązującym strojem dla całej prowincji stał się habit koloru czarnego. Pod koniec XVIII w. we franciszkańskich prowincjach we Francji, w Niemczech, później we Włoszech, w większości prowincji, ostatecznie w całym zakonie czarny kolor habitów zdomował się na stałe.

Trudno jest jednoznacznie powiedzieć, czym tak naprawdę podyktowana była zmiana koloru habitów z szarego na czarny. Niektórzy historycy są przekonani, że zmiana ta podyktowana była przede wszystkim względami ekonomicznymi. Trudność w nabyciu szarego płótna, która z kolei powodowała podnoszenie cen, mogła w pośredni sposób wpłynąć na zmianę. Jednak wydaje się, że jest to zbyt błahy powód by zmieniać tak starą i potwierdzoną historycznie tradycję zakonu. Być może zmiana była podyktowana ówczesną modą, która wkradała się do klasztorów. Kto wie?

W XIX w. czarny kolor habitów Braci Mniejszych Konwentualnych był już normą. Generał zakonu Nicola Papini w książce biograficznej o św. Franciszku wydanej w latach 1825-1827 napisał, że habit franciszkanów zaczął zmieniać się w XVI w. od białego do szarego, a pod koniec XVII w. zmienił się od szarego do czarnego³⁴.

W 1924 r. Kapituła Generalna pośród wielu spraw, którymi się zajęła podjęła bardzo ważną dyskusję dotyczącą habitu. Problem polegał na tym, że ówczesne Konstytucje Urbanie obowiązyujące *de facto* od 1628 r., (choć z późniejszymi modyfikacjami) nie odzwierciedlały w sposób ścisły franciszkańskiego stroju. Generalnie chodziło o kolor habitu, który w obowiązujących konstytucjach był określony jako popielaty, a w rzeczywistości żaden franciszkanin habitu o takim kolorze nie nosił. W tym czasie habit używany przez braci był czarny. Został wprowadzony w niektórych prowincjach już pod koniec XVIII w., a w całym zakonie ostatecznie około 1800 r., nie bez zastrzeżeń i oporu przełożonych. Rozpowszechnił się nie tyle prywatnie, co raczej zwyczajowo. Chcąc od strony formalnej rozwiązać ten problem Kapituła zleciła nowemu generałowi Alfonsowi Orlich rozważne i gruntowne zbadanie tej sprawy oraz rozsądne rozwiązanie jej *ku pożytkowi i chlubie naszego Zakonu*. W 1927 r. generał rozesłał do wszystkich braci w zakonie list z zapytaniem dotyczącym habitu: czy zachować obecny habit oraz jasno i wyraźnie zaznaczyć to w nowych konstytucjach, jednocześnie zrywając z wielowiekową tradycją? Czy powrócić do dawnego naszego, a jeśli tak, to w jaki sposób to uczynić, stopniowo, czy częściowo?

Z relacji generała wynikało, że opinie na temat zmiany habitu były podzielone, jedni nie chcieli żadnej zmiany, inni bardzo pozytywnie przyjęliby powrót do

34 Papini, s. 234-238.

dawnego habitu. Sam generał opowiadał się za powrotem do pierwotnego habitu: *który bardziej odpowiadał charakterowi franciszkańskiemu, który historia uświęciła. Jednoznacznie świadczą o tym zabytki sztuki i literatury, relikwie świętych, a nawet specjalne wyrażenia narodów. Samo zaś przyjęcie dawnego habitu mogłoby przyczynić się do rozrostu i chluby naszego zakonu.* Każdy brat począwszy od nowicjusza został zobowiązany do dania pisemnej odpowiedzi³⁵.

Dla jasności i orientacji wszystkich, do których miał dotrzeć list, generał zamieścił końcową uwagę: *Barwą tradycyjną naszego Zakonu, zachowaną dotychczas przez Biskupów i Kardynałów (naszego Zakonu) była barwa popielata, wpadająca w czarną. Sukno nie bardzo lekkie. Kształt tuniki prosty, bez zbytej liczby fałdów. Kapturek wygodnie osłaniający głowę; kaptur z tyłu trójkątny, spadający do pasa, z przodu sięgający do połowy między szyją a paskiem, po bokach zaś do połowy.*

Mimo, że generał Orlich był za powrotem do tradycji i koloru popielatego habitów, to jednak większość braci w ankiecie opowiedziała się za pozostaniem przy ówczesnej czarnej barwie habitów. Odpowiadając na to Kapituła Generalna uchwalająca w 1930 r. nowe konstytucje (zatwierdzone w 1932 r. przez papieża Piusa XI), również przyjęła czarny kolor habitów za obowiązujący w zakonie Braci Mniejszych Konwentualnych. Nowe konstytucje ujmowały kwestię ubioru w następujący sposób: *Odzienie Braci wierzchnie i spodnie mają być skromne, zakonne i proste tak, aby nie nosiło żadnych cech próżności, elegancji lub zbytku. Ubranie wierzchnie składa się z tuniki, kaptura, paska, obuwia, pończoch i kapelusza. Wolno też nosić płaszcz, ale prosty. Co do materii, barwy i kroju odzienia zewnętrznego należy ściśle zachowywać następujące przepisy: materiał ma odpowiadać zakonnemu ubóstwu i skromności; kolor ma być czarny; krój nie ma nosić na sobie żadnych cech próżności i elegancji. Na pasku wszyscy bracia, jakiegokolwiek godności, obowiązani są nosić zawsze koronkę franciszkańską Najświętszej Maryi Panny*³⁶.

Obecnie Zakon Bracia Mniejsi Konwentualni, powszechnie znany jest jako rodzina franciszkanów w czarnym habicie z białym sznurem, chociaż posoborowe konstytucje dopuszczały również popielatą barwę habitu. Konstytucje Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Świętego Ojca Franciszka zatwierdzone w 1984 r., a obowiązujące od 1985 r. o habicie mówią: *składa się z tuniki z kapturem czarnego koloru i białego paska. W niektórych krajach, dla słusznej przyczyny, uznanej przez*

35 List Ministra Generalnego do braci Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych z 8.12.1927 r. Archiwum Franciszkanów w Krakowie.

36 *Constitutiones Ord. Fr. Min. S. P. F. Conventualium ad Codicem Iuris Canonici conformatae.* Romae 1932.

generała, za zgodą jego rady, można nosić habit koloru popielatego³⁷. W ostatnich latach prowincje i kustodie misyjne za obowiązujący kolor habitu przyjęły barwę popielatą. Również niektóre prowincje korzystając z możliwości, jaką dają obowiązujące konstytucje podjęły decyzje o zmianie koloru habitów z czarnego na popielaty.

Nowe konstytucje zatwierdzone 29 listopada 2018 r. w rozdziale trzecim Życie braterskie we wspólnocie, w części drugiej *Szczególne wymiary życia braterskiego*, w paragrafie 67 mówią o habicie franciszkańskim³⁸:

67. §1. *Habit zakonny braci, znak życia konsekrowanego, braterskiego i ubogiego, powinien być prosty, skromny i przyzwoity, składający się z szarej lub czarnej tuniki z kapturem i białego paska, na którym można nosić, zwyczajowo, franciszkańską koronkę Najświętszej Maryi Panny. O wyborze koloru habitu zakonnego zadecydują statuty prowincjalne i kustodialne.*

§2. *Bracia powinni nosić habit zakonu. Statuty prowincjalne i kustodialne mogą jednak zadecydować o użycie innego stroju, z określonych przyczyn i na cały czas ich trwania. Również ten strój powinien być prosty, skromny i przyzwoity.*

37 *Reguła i Konstytucje Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Świętego Ojca Franciszka. Niepokalanów 1986, s. 83.*

38 *Costituzioni dell'Ordine dei Frati Minori Conventuali*, Roma 2019, s. 104-105.